

Analysis of the Efficacy of Political Jurisprudence in the Realm of Foreign Policy of the Islamic State Based on the Constitution of the Islamic Republic of Iran

Mohammad Sadegh Asim¹, Seyyed Ehsan Rafiei Alavi²

¹ Level Four (Advanced Seminary Studies), Qom Seminary, Qom, Iran (**Corresponding author**).
asim111@chmail.ir

² Associate Professor, Department of Political Jurisprudence, Baqir al-Olum University, Qom, Iran.
rafiealavy272@gmail.com

Abstract

Evaluating different theories from the perspective of efficacy in the realm of foreign policy leads to the advancement and benefit of states in political conduct. Shiite political jurisprudence, possessing diverse religious capacities, has a demonstrable framework for the foreign policy of the Islamic State. This is evident in the second, fourth, and fifth principles of the Constitution of the Islamic Republic of Iran, which mandate governance and legislation based on Islamic laws, continuous *ijtihad* by fully qualified jurists, and the theory of *Wilāyat al-Faqīh* (Guardianship of the Jurist). However, the jurisprudential model of the foreign policy of the Islamic State, from the perspective of theoretical explanation of the model and evaluation of its efficacy in the international system—especially by focusing on the jurisprudential approach and its application to constitutional principles—still requires completion and filling of gaps. The present research is written with the aim of examining the elements of efficacy in theories of international relations and political jurisprudence in the realm of foreign policy and their application in the Constitution of the Islamic Republic of Iran. The research question is: "What is the efficacy of the theory of political jurisprudence in the realm of foreign policy of the Islamic State based on the Constitution of the Islamic Republic of Iran?" The research hypothesis is based on the premise that "The theory of Imami political jurisprudence has maximum efficacy in the realm of international relations and foreign policy of the Islamic State based on the Constitution of the Islamic Republic of Iran." The research method is descriptive-analytical, with qualitative data processing and data collected through library-based study. The research structure is organized into three main sections: a) Analysis of the theory of efficacy in theories of international relations (examining the components of comprehensive security, acquisition of superior and discourse-building power, and stable cooperation and

Cite this article: Asim, M.S. & Rafiei Alavi, S.E. (2025). Analysis of the Efficacy of Political Jurisprudence in the Realm of Foreign Policy of the Islamic State Based on the Constitution of the Islamic Republic of Iran. *Political science*, 28(4), p. 127-152. <https://doi.org/10.22081/psq.2026.66383.3049>

Received: 2025-06-19

Revised: 2025-08-21

Accepted: 2025-09-15

Published online: 2025-12-26

Type of article: Research Article

Publisher: Baqir al-Olum University

©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

convergence); b) Analysis of jurisprudential rules in the realm of foreign policy of the Islamic State (emphasizing the two overarching general rules of 'Superiority and Denial of Authority' and 'Denial of Oppression'); c) Application of the components of the jurisprudential model to the Constitution (assessing the indicators of political, military, economic independence, freedom of expression, relations based on justice and balance, adherence to treaties, and respect and good association). In theories of international relations, the efficacy of a state's foreign policy is measured in three areas: comprehensive security with an emphasis on expanding security to non-military levels; power acquisition centered on discourse-building; and maximum relations based on stable cooperation and convergence. Efficacy-based strategies also include six indicators: political independence, economic independence, freedom of expression in international stances, relations based on justice and balance, adherence to treaties, and respect and good association.

Consequently, the two rules of 'Superiority and Denial of Authority' (*uluww wa-nafy al-sabīl*) and 'Denial of Oppression' (*nafy al-zulm*) in the heritage of Imami political jurisprudence, due to their absolute authority, non-specificity, and priority in cases of conflict and interference, constitute the main pillars of the foreign policy of the Islamic State. Other rules (such as invitation, *amān* (safe conduct), *taqiyya* (dissimulation), *ta'līf al-qulūb* (reconciliation of hearts)) are all defined within the framework of these two overarching principles. In applying these two jurisprudential rules to the Constitution of the Islamic Republic of Iran, six strategic principles in foreign policy are enumerated:

First, political independence (Principle 146), which mandates the prohibition of any form of guardianship or domination by non-Muslims.

Second, military independence (Principles 145 and 146), which prohibits the presence of foreigners in the armed forces and the establishment of foreign military bases.

Third, economic independence (Principle 81 and Chapter Ten), which, in addition to forbidding exploitative contracts, considers the lack of a coherent plan as a clear instance of oppression.

Fourth, freedom of expression in support and condemnation (Principle 154), which obliges the state to strive for the removal of oppressive domination and to defend the oppressed.

Fifth, relations based on justice and balance (Principle 154), which bases foreign relations on equity, justice, and non-interference in the internal affairs of other nations.

Sixth, respect and good association (Principle 12), which, while extending justice, respects other religions and emphasizes moral balance in foreign policy.

The research results show that the jurisprudential model, based on the two pillars of 'independence' and 'denial of oppression', while realizing the three components of efficacy in international relations (comprehensive security, increasing discourse-building power, and developing cooperation and alliances), obliges the Islamic State to: political independence (negating subservience and foreign bases), military independence (self-sufficiency and deterrence), economic independence (resistance against sanctions and self-reliance), dignified diplomacy, freedom in defending the oppressed, adherence to treaties, and good association. The manifestation of these principles can be observed in the fundamental discourse of "Neither East, nor West" and the strategic triad of "Dignity, Wisdom, Expediency". A discourse that, relying on the Constitution of the Islamic

Republic of Iran and the foundations of Imami political jurisprudence, has led to the formation of a theoretical framework for the foreign policy of the Islamic State, enhancing its capacity to be presented at the level of theoretical discussions in international relations.

Keywords: Political Jurisprudence, Islamic State, Foreign Policy, Constitution of the Islamic Republic of Iran.

واکاوی کارآمدی فقه سیاسی در عرصه سیاست خارجی دولت اسلامی براساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

محمدصادق آسیم^۱، سید احسان رفیعی علوی^۲

^۱ سطح چهار، حوزه علمیه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول). asim111@chmail.ir.
^۲ دانشیار، گروه فقه سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران. rafiealayvy272@gmail.com

چکیده

سنجش نظریه‌های مختلف از منظر کارآمدی در حوزه سیاست خارجی، سبب ارتقا و بهره‌مندی دولت‌ها در سلوک سیاسی می‌شود. فقه سیاسی شیعه با برخورداری از ظرفیت‌های متنوع دینی، دارای تدبیر مبرهنی در عرصه سیاست خارجی دولت اسلامی است که در اصول دوم، چهارم و پنجم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر اداره و تقنین بر پایه قوانین اسلامی، اجتهاد مستمر فقیهان جامع‌الشرایط و نظریه ولایت فقیه نمایان شده است؛ با این حال الگوی فقهی سیاست خارجی دولت اسلامی، از منظر تبیین نظری الگو و ارزیابی کارآمدی آن در نظام بین‌الملل، به‌ویژه با تمرکز بر رویکرد فقهی و تطبیق بر اصول قانونی همچنان نیازمند تکمیل و رفع خلأ است. پژوهش حاضر با هدف بررسی عناصر کارآمدی در نظریه‌های روابط بین‌الملل و فقه سیاسی در عرصه سیاست خارجی و تطبیق آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نگاشته شده است. پرسش پژوهش این است که «کارآمدی نظریه فقه سیاسی در عرصه سیاست خارجی دولت اسلامی بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دارد». روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی است و پردازش اطلاعات به صورت کیفی و گردآوری اطلاعات با روش مطالعاتی-کتابخانه صورت گرفته است. ساختار پژوهش در سه بخش عمده تنظیم شده است: الف) تحلیل نظریه کارآمدی در نظریه‌های روابط بین‌الملل (با بررسی مؤلفه‌های امنیت جامع، کسب قدرت برتر و گفت‌وگو ساز و همکاری و همگرایی پایدار)؛ ب) واکاوی قواعد فقهی در عرصه سیاست خارجی دولت اسلامی (با تأکید بر دو قاعده عام فوقانی «علو و نفی سبیل» و «نفی ظلم»؛ ج) تطبیق مؤلفه‌های الگوی فقهی بر قانون اساسی (با سنجش شاخص‌های استقلال سیاسی، نظامی، اقتصادی، آزادی بیان، ارتباط مبتنی بر عدالت و توازن، پایبندی به معاهدات و احترام و معاشرت نیکو). در نظریه‌های روابط بین‌الملل، کارآمدی سیاست خارجی دولت در سه حوزه امنیت جامع با تأکید بر توسعه امنیت به سطوح غیرنظامی، کسب قدرت با محوریت گفت‌وگو ساز و روابط حکم‌گرا بر پایه همکاری و همگرایی پایدار، سنجیده می‌شود. راهبردهای مبتنی بر کارآمدی نیز شامل شش شاخص استقلال سیاسی، استقلال اقتصادی، آزادی بیان در مواضع بین‌المللی، ارتباط مبتنی بر عدالت و توازن، پایبندی به معاهدات

استاد به این مقاله: آسیم، محمدصادق؛ رفیعی علوی، سید احسان (۱۴۰۴). واکاوی کارآمدی فقه سیاسی در عرصه سیاست خارجی دولت اسلامی بر اساس

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. علوم سیاسی، ۲۸(۴)، ص ۱۲۷-۱۵۲. <https://doi.org/10.22081/psq.2026.66383.3049>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۲۹؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۵/۳۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۴؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۵

©/۱۴۰۴ نویسنندگان دارنده حق مقاله خود بدون محدودیت هستند. نوع مقاله: پژوهشی. ناشر: دانشگاه باقرالعلوم (ع)

احترام و معاشرت نیکو است. نتیجه اینکه دو قاعده «علو و نفی سبیل» و «نفی ظلم» در تراث فقه سیاسی امامیه به دلیل برخورداری از حاکمیت مطلق، عدم تخصیص‌پذیری و اولویت در تعارض و تزاحم، ارکان اصلی سیاست خارجی دولت اسلامی را تشکیل می‌دهند و قواعد دیگر (نظیر دعوت، امان، تقیه، تألیف قلوب)، همگی در چارچوب این دو عام فوقانی تعریف می‌شوند. در تطبیق این دو قاعده فقهی بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، شش اصل راهبردی در سیاست خارجی احصا می‌شود:

اول، استقلال سیاسی (اصل ۱۴۶) که حرمت هرگونه ولایت و سرپرستی غیرمسلمان را الزامی می‌کند. دوم، استقلال نظامی (اصول ۱۴۵ و ۱۴۶) که عضویت بیگانگان در ارتش و استقرار پایگاه‌های خارجی را ممنوع می‌سازد.

سوم، استقلال اقتصادی (اصل ۸۱ و فصل دهم) که افزون بر منع قراردادهای سلطه‌آور، نبود برنامه منسجم را مصداق بارز ظلم تلقی می‌کند.

چهارم، آزادی بیان در حمایت و محکومیت (اصل ۱۵۴) که دولت را به تلاش برای رفع استیلای ظالمانه و دفاع از مستضعفان ملزم می‌سازد.

پنجم، ارتباط مبتنی بر عدالت و توازن (اصل ۱۵۴) که روابط خارجی را بر قسط و عدالت و عدم دخالت در امور داخلی ملت‌ها بنا می‌نهد.

ششم، احترام و معاشرت نیکو (اصل ۱۲) که ضمن بسط عدالت، مذاهب دیگر را محترم شمرده و بر توازن اخلاقی در سیاست خارجی تأکید می‌کند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد الگوی فقهی مبتنی بر دو رکن «استقلال» و «نفی ظلم»، ضمن تحقق مؤلفه‌های سه‌گانه کارآمدی در روابط بین‌الملل (امنیت جامع، افزایش قدرت گفتمان‌ساز و توسعه همکاری و ائتلاف‌ها)، دولت اسلامی را به استقلال سیاسی (نفی تبعیت و پایگاه خارجی)، استقلال نظامی (خودکفایی و بازدارندگی)، استقلال اقتصادی (مقاومت در برابر تحریم و خودانکاپی)، دیپلماسی عزتمندانه، آزادی در دفاع از مظلومان، پایبندی به معاهدات و معاشرت نیکو ملزم می‌سازد. تجلی این اصول در گفتمان بنیادین «نه شرقی، نه غربی» و سه‌گانه راهبردی «عزت، حکمت، مصلحت» قابل مشاهده است؛ گفتمانی که با اتکا بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و مبانی فقه سیاسی امامیه، به تکوین چارچوب نظری سیاست خارجی دولت اسلامی انجامیده، ظرفیت آن را برای طرح در سطح مباحث نظری روابط بین‌الملل ارتقا داده است.

کلیدواژه‌ها: فقه سیاسی، دولت اسلامی، سیاست خارجی، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۱. مقدمه

اهمیت تدوین برنامه فقهی در عرصه نظام مسائل دولت با پیگیری اصل یک قانون اساسی که «حکومت جمهوری اسلامی ایران را بر پایه اعتقاد دیرینه ملت به حکومت حق و عدل قرآن» معرفی می‌کند، نمایان می‌شود. اصل چهارم قانون اساسی تأکید می‌کند که «اداره و تقنین در حوزه‌های مختلف نظام اجتماعی از قبیل مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیراینها بر پایه قوانین اسلامی» صورت می‌گیرد. چگونگی استخراج الگوی فقهی دولت اسلامی با توجه به اصل دوم قانون اساسی، یعنی اجتهاد مستمر فقیهان جامع‌الشرایط بر اساس کتاب و سنت معصومین: و استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری مشخص می‌شود. اساس اجرای این الگوی فقهی در زمان غیبت حضرت ولی عصر (عج) در اصل پنج قانون اساسی، یعنی نظریه ولایت فقیه متجلی است. ضرورت تأمین حقوق و منافع مردم در عرصه سیاست خارجی بر الگوی مطلوب در سیاست خارجی به مثابه «یک حق در حقوق عمومی» متوقف است و تأثیر مستقیم بر منافع و امنیت کشور در سطوح مختلف از جمله سطح نرم امنیت دارد. الگو و راهکارهای متعددی برای ارتقای سیاست خارجی جهت افزایش کارآمدی از سوی اندیشمندان برای ارتقای این حق مطرح شده است؛ ولی از دو بُعد «مشروعیت» و «اصالت فقهی» اصیل در قانون اساسی خالی است. از سویی اعتقاد برخی اندیشمندان مبنی بر نارسایی و ناکارآمدی الگوی فقهی در عرصه سیاست خارجی، ضرورت این بحث را دوچندان می‌کند و تحقیق حاضر را در دو ناحیه «تصور الگوی فقهی سیاست خارجی» و «کارآمدی این الگوی در نظام بین‌الملل» به جریان می‌اندازد. تدوین مطلوب قانون اساسی در عرصه سیاست خارجی مبتنی موازین اسلامی بر دو اصل «توانمندسازی حداکثری» ظرفیت دولت برای رسیدن به کارآمدی و تأمین اهداف اسلامی و «مشروعیت و تناسب با نظام ارزشی اسلامی» بنا نهاده شده است. پژوهش حاضر در پی پاسخی مناسب برای این پرسش خواهد بود که «کارآمدی نظریه فقه سیاسی در عرصه روابط بین‌الملل بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران چیست؟». این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی برای یافتن پاسخ در سه حوزه نظریه کارآمدی در رابط بین‌الملل، نظریه کارآمدی فقه سیاسی در سیاست خارجی و تطبیق این مؤلفه‌ها بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به تحلیل کیفی داده‌ها مطالعاتی - کتابخانه‌ای می‌پردازد.

۲. پیشینه پژوهش

پیشینه کارآمدی دولت اسلامی در سیاست خارجی، به‌رغم وجود اشاراتی پراکنده، فاقد مطالعه‌ای متمرکز بر رویکرد فقهی - تطبیقی با محوریت مؤلفه‌هایی چون حجیت فقهی، انطباق با قانون اساسی و ارزیابی تطبیقی با نظریه روابط بین‌الملل است. این پژوهش نخستین تلاش برای رفع این خلأ به شمار می‌رود و نزدیک‌ترین آثار موجود نیز در عنوان، مسئله و روش پاسخ تمایز دارند.

ردیف	عنوان	نام مؤلف	سال تحقیق	بررسی
۱	نقش دین در کارآمدی دولت (نظام جمهوری اسلامی ایران)	عباس تبار	۱۳۸۳	این رساله با تمرکز بر نقش دین در کارآمدی داخلی دولت و بررسی هویت‌سازی و هماهنگی نظام تقنینی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، از رویکردی فقهی-تطبیقی برای ارزیابی کارآمدی در عرصه سیاست خارجی و روابط بین‌الملل چشم پوشیده است.
۲	تبیین مطلوب و کارآمد از سیاست خارجی در بستر نظام بین‌المللی	رضایی	۱۳۸۷	این مقاله ضمن ترسیم سیاست خارجی مطلوب از طریق طبقه‌بندی اهداف به انواع کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت و نیز اقتصادی، فرهنگی و امنیتی، فاقد رویکرد فقهی بوده و کارآمدی را بدون تطبیق با فقه سیاسی یا قانون اساسی تحلیل می‌کند.
۳	اصول بنیادی فقه سیاسی در سیاست خارجی نظام اسلامی	صیاد شیرازی و محمدی	۱۳۹۹	این مطالعه با بررسی ارکانی چون تألیف قلوب، زکات، اعداد قوا، وفای به عقد و ولایت فقیه به پیشبرد ارزش‌مدارانه اهداف نظام می‌پردازد، اما کارآمدی فقه سیاسی و قانون اساسی را در چارچوب تطبیقی با نظریه‌های بین‌المللی ارزیابی نمی‌کند.

نوآوری تحقیق حاضر در پیشبرد حوزه دانشی علوم سیاسی و نظریه‌های کارآمدی در عرصه روابط بین‌الملل با توجه به فقه سیاسی است. این پژوهش بر سه نکته خلاقانه تمرکز دارد: ۱. ارزیابی حجیت فقهی در سیاست خارجی دولت اسلامی؛ ۲. تحلیل کارآمدی در عرصه روابط بین‌الملل با رویکرد تطبیقی؛ ۳. تطبیق این مؤلفه‌ها بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۳. چارچوب مفهومی پژوهش

مفاهیم کارآمدی و فقه سیاسی به عنوان دو مفهوم اساسی در این پژوهش، نیازمند بازتعریف هستند.

۳-۱. کارآمدی

واژه کارآمدی معادل واژه لاتین افکتیونس است. این اصطلاح در زبان فارسی به تأثیر، فایده، سودمندی، اثربخشی، شایستگی، کارآزمودگی، کارایی و کاردانی ترجمه شده است (دهخدا، ۱۳۷۳، ج. ۱۱، ص. ۱۵۸۲۵). نظریه کارآمدی سیستمی، میزان سود حاصل از خروجی یک سیستم بر اساس داده‌ها و توان سیستم را کارآمدی می‌گوید (لاریجانی، ۱۳۷۴، ص. ۷۷-۹۳). به تعبیری نظام مدیریتی کارآمد، نظامی است که اهداف را به خوبی تأمین کند. کارآمدی در علوم سیاسی بیشتر در مورد نظام سیاسی به کار می‌رود که بتواند کارویژه‌های خود را به طور معمول انجام دهد (درک فرنچ، ۱۳۷۸، ص. ۲۱۱؛ گلریز، ۱۳۶۸، ص. ۱۷۱؛ تنهایی، ۱۳۷۴، ص. ۶۴). واژه کارآمدی به‌کاررفته در میان نگارندگان علوم انسانی و اجتماعی، در حقیقت ترجمه‌ای ناراساز واژه (Effectiveness) است که ترجمه دقیق‌تر آن «اثربخشی» است که به معنای «میزان موفقیت چیزی در تولید نتیجه مطلوب» تلقی می‌شود؛ بر این اساس در دانش‌های علمی عناصر یک نظریه کارآمدی به شرح ذیل است:

الف) تقسیم کار: بر این اساس که کارآمدی میزان تقسیم‌بندی شده از یک کار است.

ب) نسبت میان منابع ورودی و خروجی: میزان استفاده خوب ورودی برای یک کار یا عملکرد در نظر گرفته شده (خروجی) است. اغلب به طور خاص شامل توانایی یک برنامه خاص از تلاش برای تولید یک نتیجه خاص با حداقل مقدار اتلاف، هزینه یا تلاش غیرضروری است.

ت) نتیجه تابع منابع و امکانات: در حقیقت اثربخشی واقعی توجه به منابع و امکانات است (Sickles & Zelenyuk, 2019, p. 265).

بر این اساس هر نظام اجتماعی را می‌توان تحلیل کرد که تا چه حد منجر به کارآمدی بوده است. در تحلیل بر اساس نظریه‌های کارآمدی، هر نظام اجتماعی در مرحله بررسی بایستی به سه قسمت تنقیح شود: نخست، برنامه تقسیم کار که در این برنامه سیاست‌ها و ارزش‌های عالی، به صلاحیت‌ها، اقتدارات و ساختارها تبدیل می‌شوند. نسبت قسمت دوم کار در این بررسی نتایج (خروجی سیستم) و تعامل و نسبت خروجی با برنامه تقسیم کار دارد. در نهایت نتیجه تحلیل قسمت دوم نشان می‌دهد که نسبت به امکانات و موانع تحقیق نتیجه سیستم و خروجی آن تا چه حد می‌تواند مطلوب تلقی شود. آنچه در فوق بدان پرداخته شد در همه نظریه‌های کارآمدی متصور است و همه نظریه‌های کارآمدی نسبت به آن متسالم هستند.

۳-۲. فقه سیاسی

تعریفات و نگرش‌های مختلفی از فقه و فقه سیاسی مطرح است؛ ولی منتخب این پژوهش بر اساس نظریه سیاسی پشتیبان قانون اساسی، فقه به عنوان نظریه واقعی و کامل اداره انسان از گهواره تا گور است (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج. ۲۱، ص. ۲۸۹) و فقه حکومتی نگرشی است که در سراسر فقه از طهارت تا دیات حاکم و ناظر به اداره کشور و تا اداره نظام تسری دارد. در این رویکرد کارکرد فقه به ساحت‌های فردی زندگی انسان فروکاهیده نخواهد شد و دنباله اجتماعی حکم جزئی از توجه فقیه خواهد بود. اگر فقه را طراح نظام اجتماعی بدانیم، نظام سیاست خارجی باید بر اساس آن شکل گیرد؛ آن‌گاه چند نسبت میان فقه و کارآمدی متصور است: نخست، نسبت تحلیلی که در آن نظریه کارآمدی، مستقل از اذن فقه به تحلیل نظام فقهی می‌پردازد. دوم، نسبت اصلاحی که پس از تحلیل، پیشنهادهایی برای اصلاح نظام ارائه می‌دهد و در صورت ناکامی، متوجه تقسیم کار، منابع و ارزش‌های حاکم می‌شود. این اصلاحات در لایه‌های گوناگون فقهی مطرح می‌شود: اصلاح ناظر به برنامه اجرایی و استنباط، با ارزش‌های فقهی تعارضی ندارد و اصول فقه، یافته‌های کارآمدی معتبر را هضم می‌کند، بی‌آنکه نصوص را نقض کند. اما اگر اصلاح به تعارض با دلیل معتبر و نص بینجامد، مانند حذف قاعده «نفی سبیل» از سیاست خارجی و راه‌حل‌های ثانوی نیز کارگر نباشد، باید در صحت نظریه تردید کرد؛ زیرا نصوص از حجیت عقلی و عقلایی برخوردارند و تضاد دستگاه روشی نظریه با آنها، ضعف ظرفیت آن را آشکار می‌سازد.

۴. چارچوب نظری

۴-۱. کارآمدی در عرصه روابط بین الملل

نظریه‌های مختلف از آرمان‌گرایی، واقع‌گرایی، نواقع‌گرایی، لیبرالیسم، نئولیبرالیسم، مارکسیسم، ساختارگرایی، پست‌مدرنیسم، انتقادی، سازه‌انگاری در موضوعات مختلف از جمله قدرت، موازنه‌سازی، امنیت، جنگ و صلح، همکاری و همگرایی، اقتصاد فرهنگ و اخلاق در پی اهداف خود به صورت حداکثری هستند و برنامه‌های مختلفی برای رسیدن به این اهداف را در نظام بین‌الملل دنبال می‌کنند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵ الف، ج. ۲، ص. ۱۳۳). کارآمدی این نظریه‌ها در تأمین اهداف یادشده متصور است. کلیه عوامل نظام بین‌الملل از جمله آنا‌رشی، وابستگی متقابل، گفتمان‌های بین‌المللی، اتحاد و ائتلاف‌ها، نهادها، سازمان‌ها و دیگر بازیگران بین‌المللی در سیاست خارجی یک دولت تأثیر بسزایی دارند و در شکل‌دهی بهترین الگوی تعامل با بازیگران دولتی و غیردولتی نقش مؤثری را ایفا می‌کنند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵ ب، ص. ۲۲۶). این عوامل در حقیقت امکانات و موانع تحقق اهداف در نظریه کارآمدی تلقی می‌گردند. تاکنون اهداف متنوعی برای دولت‌ها در عرصه روابط بین‌الملل به تصویر کشیده شده است که دستیابی به آنها به کارآمدی سیاست خارجی دولت در عرصه سیاست خارجی معنا شده است:

۴-۱-۱. امنیت جامع

امنیت در رهیافت‌هایی سلبی و ایجابی در بازتولید روابط بین‌الملل دارای ناهمگونی‌های تعریفی بوده است؛ به طوری که در رویکرد واقع‌گرایی، امنیت به حوزه ملی و نبود ترس از تهدیدها در جهت ارزش‌های مكتسب محدود شده است و در رویکرد ایجابی به ایجاد شرایط مساعد برای بارور شدن قابلیت‌ها و ارتقای کیفیت زندگی انسان‌ها منعطف شده است. مكتب کپنهاک یکی از مهم‌ترین رهیافت‌های امنیتی جامع است و در مقایسه با دیگر نظریه‌های امنیت همه سطوح و وجوه امنیت را پوشش می‌دهد. توسعه امنیت به ساحت‌های حکومتی، اجتماعی و فراملی و تعمیق آن به سطوح غیرنظامی از مهم‌ترین ویژگی‌های این مكتب است. مهم‌ترین منازعه دولت در سیاست خارجی، مقابله با عوامل تهدیدزا از سوی بازیگران روابط بین‌الملل مطرح شده است. این منازعات در سطوح نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی با تهدید جنگ، تزلزل ثبات ساختاری، تحریم و نفوذ خود را نمایان می‌سازد. در نظریه امنیت جامع هر دولتی که بتواند این امنیت را مستقر و مستحکم سازد، از کارآمدی بیشتری در عرصه سیاست خارجی بهره‌مند است و اگر دولت فاقد بخشی از این معنی باشد، میزان کارآمدی آن تضعیف می‌گردد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵ الف، ج. ۲، ص. ۲۰). مكتب کپنهاک به‌رغم موفقیت‌های گسترده، مورد انتقاد نظریه‌پردازان شده است. نارسایی معنایی، عدم مؤلفه‌یابی و پایبندی به دولت‌محوری، تبعیت از

عناصر سرمایه‌داری لیبرال و تمایل استفاده از زور در حفظ نظم بین‌المللی موجود از چالش‌های پیش‌روی این نظریه است. ضعف بنیادی در اصول امنیت‌ساز در منطق حاکم روابط بین‌الملل، با توجه به وضعیت ناهمگونی سیاست خارجی دولت‌های مختلف و فقدان مشروعیت این نظریه در کاربست آن در دولت اسلامی، از کاستی‌های این نظریه به اعتقاد نویسندگان است.

۴-۱-۲. کسب قدرت برتر و گفتمان‌ساز

قدرت از مهم‌ترین وجوه روابط بین‌الملل است. توضیح مفهومی قدرت، از میزان ابهام آن در عرصه سیاست خارجی می‌کاهد. قدرت به عنوان یک پدیده اجتماعی، توانایی پیروزی در منازعه‌ها و غلبه بر موانع است. رهیافت‌های معنایی متفاوتی از قدرت در عرصه سیاست خارجی و روابط بین‌الملل مطرح است؛ ولی میزان توانایی، مهار و تأثیرگذاری بر رفتار دیگر بازیگران و به دست آوردن نتایج مطلوب به عنوان قدرت در عرصه بین‌الملل مورد پسند نظریه‌پردازان واقع شده است. تأثیرگذاری بر دیگر کشورها از طریق ابزارهای همکاری‌جویانه و تشویقی به منظور دستیابی به اهداف مطلوب قدرت نرم و تأثیرگذاری از راه اجبار و پاداش قدرت سخت تلقی می‌شود. قدرت سخت و نرم دارای عناصر مادی غیرمادی از جمله جمعیت، وسعت سرزمینی، منابع طبیعی و معدنی، آمادگی نظامی، فرهنگ و سرمایه‌های اجتماعی، توسعه فناوری، دیپلماسی و چانه‌زنی است. در این نظریه به میزان استفاده بهینه دولت‌ها از منابع در عرصه سیاست خارجی برای دستیابی به قدرت فائقه و تأثیر حداکثری در روابط بین‌الملل کارآمدی سیاست خارجی گفته می‌شود. اوج این کارآمدی زمانی است که بدون اعمال زور، دیگر کشورها با فکر و رفتار آگاهانه در مسیر اهداف کشور متبوع اقدام کنند. مطیع‌سازی دیگر کنشگران عرصه بین‌الملل از طریق تولید گفتمان و نهادینه‌سازی آن در عرصه بین‌الملل، به عنوان کارآمدترین نظریه‌های عرصه سیاست خارجی دولت‌ها مطرح است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵ الف، ج. ۲، ص. ۷۸). امکان اجرای حداکثری یک نظریه علمی در ساحت اجرا از مهم‌ترین مؤلفه‌های کارآمدی نظریه‌های علمی است. ساختار نظریه قدرت کاستی‌های تطبیقی - اجرایی دارد؛ به طوری که برخی کشورها فاقد برخی منابع قدرت‌اند و دولتی نمی‌توان یافت که دارای همه عرصه‌های قدرت در عرصه سیاست خارجی باشد. تقابل نظریه اسلام‌گرایی در مقابل انسان‌گرایی، سرمایه‌داری در مقابل سوسیالیسم و واقع‌گرایی در مقابل ایده‌آل‌گرایی تحقق این نظریه را دوچندان سخت می‌کند.

۴-۱-۳. روابط حداکثری بر پایه همکاری و همگرایی پایدار

نبود اقتدار مرکزی در روابط بین‌الملل حکومت‌ها را به سوی همکاری و همگرایی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای کشانده است. تمایل به آرامش، حفظ نظم، کاهش هزینه‌ها و خسارت‌ها، گزینه منازعه و جنگ را در ساحت بین‌المللی کم‌رنگ ساخته است. عام‌ترین معنایی که از همکاری بین‌المللی مطرح می‌شود،

«الگوی تعاملات و روابط بر پایه هماهنگ‌سازی سیاست‌ها» برای حل و فصل مسائل و مشکلات بین بازیگران بین‌المللی در گستره بین‌دولتی، منطقه‌ای و جهانی است. همگرایی جامع نیز به «فرایند توافقات دولت‌ها و هماهنگی فعالیت‌ها» در مناطق جغرافیایی مشخص برای دستیابی به منافع مشترک در رفتارهای سیاسی، اقتصادی، امنیتی، فرهنگی و اجتماعی اطلاق می‌شود. میزان کثرت همکاری و همگرایی دولت‌ها در عرصه سیاست خارجی سبب تقویت بنیادین عرصه‌های حکومتی می‌شود و میزان مصونیت دولت را در برابر تهدیدهای احتمالی در عرصه داخلی و خارجی کاهش می‌دهد. دولتی که دارای بیشترین همکاری و همگرایی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در ابعاد گوناگون باشد، می‌تواند اهداف خود را در سطح وسیعی به اشتراک و بهره‌برداری برساند و نسبت خود را با جامعه آرمانی کاهش دهد و این به معنای کارآمدی دولت در عرصه سیاست خارجی است (قوام، ۱۳۹۳، صص. ۱۳، ۵۲). تقابل اهداف و میزان همکاری دولت‌ها در سیاست خارجی و دیگر بازیگران روابط بین‌الملل چالش تطبیقی این نظریه است. همان‌طوری که میزان کثرت همکاری و همگرایی در سطح وسیع موجب افزایش مصونیت در قالب‌های مختلف می‌شود، توان خودکفایی و استقلال را از دولت‌ها سلب می‌کند و همین امر خطری جدی برای دولت‌ها از منظر امنیتی به شمار می‌آید. سابقه تاریخی روابط بین‌الملل دولت‌ها، نشانگر احتیاط حداکثری دولت‌ها در برقراری ارتباط حداقلی همکاری و همگرایی با دیگر کشورهاست. نداشتن همکاری راهبردی با قدرت‌های برتر یکی از سازوکارهای موازنه‌سازی قدرت نرم به شمار می‌رود؛ به‌طوری‌که فضای آنارشی در روابط بین‌الملل، بر اعتمادکردن به‌ویژه در مسائل بنیادین تردید می‌افکند. هر مقدار ارتباطات یک دولت در قالب همکار و همگرایی افزایش یابد، میزان اتخاذ تصمیم‌های جدید در عرصه بین‌الملل به این هنجارها و ارزش‌های حاکم بر این ارتباطات کاهش می‌یابد.

۵. راهبردهای کارآمدی در عرصه سیاست خارجی

برای تطبیق نظریه مختار بر الگوی سیاست خارجی قانون اساسی، شاخص‌های ارزیابی به صورت منقح ارائه می‌گردد:

۵-۱. استقلال سیاسی

مهم‌ترین وجه استقلال یک نظام سیاسی، سرپرستی آن از سوی عوامل زاینده درونی نظام تلقی می‌شود که با برنامه‌ای مطابق اهداف نظام سیاسی طراحی شده است. تجلی کامل این شاخص در نظام بین‌الملل، رهبری نظام سیاسی یک دولت از سوی نیروهای درونی یک نظام است که وابستگی عقیدتی و معرفتی به خارج از نظام سیاسی حاکم نداشته باشند و بتوانند مسئله‌های حکومتی را با پویندگی داخلی برطرف سازند.

۲-۵. استقلال اقتصادی

تصور استقلال کامل اقتصادی در نظام پیچیده و مرتبط بین‌الملل بسیار دشوار و ناممکن است؛ اما مهم‌ترین شاخصی که در مرحله اول پذیرفته می‌شود توانمندی در برآورده کردن نیازهای اصلی اقتصادی یک جامعه با اتکای به ظرفیت‌های درونی است. مرحله دوم این شاخص، استفاده از ظرفیت‌های کشورها و دولت‌هایی است که هم‌جهت با این نظام سیاسی، حاکمیت خود را برقرار ساخته‌اند؛ مرحله آخر نیز ایجاد رابطه متقابل در اقتصاد است؛ به طوری که گسست یک‌جانبه سبب ضربه متقابل می‌شود و طراحی رابطه چندسویه اقتصادی مانع از احتمال فزاینده تحریم و قطع روابط اقتصادی می‌شود.

۲-۱. آزادی بیان و موضع مستقل در حمایت‌ها و محکومیت‌ها در نظام بین‌الملل

پرجلوه‌ترین اقدام مستقل در نظام بین‌الملل، اعلام نظر آزادانه درباره اقدامات و حوادث جهانی است. اعلام حمایت یا محکومیت در نظام بین‌الملل سبب مقدمه‌سازی برای اقدامات آتی در بستر نظام بین‌الملل است که فعالیت‌های چالش‌برانگیز را برای نظام سیاسی در پی دارد. ارتباط و فعالیت‌های نارضايت بخش یک دولت با دیگر دولت‌ها به سبب استیلای سیاسی و اقتصادی، می‌تواند به اسارت در اعلام نظرها در صحنه بین‌المللی بینجامد.

۲-۲. ارتباط مبتنی بر عدالت و توازن

میزان فعالیت دولت‌ها در ارتباط با یکدیگر نباید سبب چیرگی و تسلط یک‌طرفه شود. بهبود دوجانبه و برآورده کردن نیازهای دوسویه و انتخاب آزادانه، از مهم‌ترین اقداماتی است که این شاخص را به نحو حداکثری فراهم می‌سازد.

۲-۳. پایبندی به قراردادها و معاهده‌ها

ایجاد اطمینان در پایبندی به قراردادها، سبب بهینه‌سازی روابط دوجانبه برای دیگر دولت‌ها می‌شود. تجربه تلخ عهدشکنی قدرت‌های جهانی در قراردادهای بین‌المللی سبب اجرای سیاست‌های جدیدی در اعمال معاهدات جهانی شده است که در بردارنده ضمانت‌های سنگین در قبال تخلف از قراردادهاست.

۲-۴. احترام و معاشرت نیکو

احترام به حقوق دیگر ملت‌ها و رفتار مسالمت‌آمیز با آنها روابط جدیدی را در عرصه تبادلات دولت‌ها پدید آورده است. در مقابل، دیدگاه منفعت‌محوری شخصی دولت‌ها، مانع از ایجاد سطح وسیعی از ارتباطات ملت‌ها بر اساس معاشرت نیکو شده است.

۶. یافته‌های پژوهش

۶-۱. کارآمدی نظریه فقهی سیاست خارجی دولت اسلامی

در هر باب فقهی نظام مسائلی وجود دارد که فقیه با دو دسته ادله این نظام مسائل را پاسخ می‌دهد؛ به بیان دیگر فقیه در مواجهه با یک مسئله فقهی با دو دسته از ادله روبرو خواهد بود که مبنای کشف پاسخ و ترسیم احکام الهی می‌گردد. دلیل عام و دلیل خاص نظام ادله فقهی (دلیل به معنای خاص) هستند که در فرایند کشف حکم مسئله مورد استفاده قرار می‌گیرد. دلیل در لسان فقیهان مستند حکم شرعی است (مشکینی، ۱۴۱۶ق، ج. ۱، ص. ۱۳۴). عام عبارت است از لفظی که به مفهوم خود شامل همه مصادیق می‌شود (حیدری، ۱۴۱۲ق، ج. ۱، ص. ۱۳۱). عام گاه وصف لفظ به اعتبار مفهومش قرار می‌گیرد و گاه وصف حکم به اعتبار شمول آن نسبت به همه افراد موضوع یا متعلق و یا مکلف؛ چنان‌که خاص نیز این‌گونه است. در مقابل، خاص به لفظی اطلاق می‌شود که به مفهوم خود شامل همه مصادیق نمی‌شود (مظفر، ۱۳۷۰، ج. ۱، ص. ۱۲۹)؛ از این‌رو به مستند حکم شرعی، دلیل عام می‌گویند که به مفهوم خود شامل همه مصادیق خود می‌شود. در هر مسئله یک حکم عام بر دیگر ادله از جهت تقدم وجود دارد که هرگاه در کیفیت دلالت دلیل خاص خدشه شود و یا دلیل خاص وجود نداشته باشد، این دلیل عام بر مسئله از باب شمولیت حکم فرما خواهد بود و از این‌رو به آن عام فوقانی می‌گوییم. در هر مسئله فقهی یک اصل وجود دارد تا اگر در استنباط حکم از دلیل خاص به نتیجه‌ای نرسیدیم، به آن اصل مراجعه کنیم. این اصل زاییده و با توجه به حکم مستفاد از عام فوقانی متصور است. در نظام‌های اجتماعی که حالت انعطاف‌پذیری جدی در مسائل آنها وجود دارد، تأثیر حکم عام فوقانی ارزش بالایی دارد. سیاست خارجی از این دسته مسائل محسوب می‌شود که با توجه به تحولات سریع آن بایستی این حکم و عام فوقانی در آن تدارک شود تا تفسیر دقیق احکام قانونی آن ممکن گردد؛ به بیان دیگر تفسیر دقیق اصول قانون اساسی که خود منشعب از این عام فوقانی هستند، سبب می‌شود که در برنامه‌ریزی اجرایی و تطبیق احکام بر مصادیق تفسیر قانون اساسی مسیر اعوجاج پیدا نکند؛ به تعبیر دیگر عام فوقانی روح حاکم و دلیل مفسر قانون اساسی تلقی می‌شود. در راستای تنقیح و تبیین عمومات فوقانی که دارای ویژگی‌های شمول مطلق، عدم پذیرش تخصیص و اولویت در تعارض و تراحم هستند، لازم است عموماتی که به صورت بنیادین در خصوص سیاست خارجی مطرح می‌شوند، ارائه گردند. در نتیجه از ذکر مواردی همچون حفظ نظام، مصحلت و عقلانیت و ... اجتناب می‌شود. احصای ثراث فقهی و ادله آن نشان می‌دهد که دو قاعه عام فوقانی «علو و نفی سبیل» و «نفی ظلم»، ارکان اصلی سیاست خارجی را تشکیل می‌دهند و الگوی فقهی مورد بحث ما بر این دو قاعده استوار است. این دو قاعده به دلیل برخورداری از مزایای سه‌گانه حاکمیت مطلق بر دیگر احکام و قواعد فقهی، عدم تخصیص‌پذیری و اولویت در مقام تعارض و تراحم، به عنوان ارکان اصلی سیاست خارجی انتخاب شده و بر دیگر قواعد فقهی مرتبط

اولویت دارند. قواعد دیگر مرتبط با سیاست خارجی (نظیر دعوت، حفظ اسرار مسلمانان، آمادگی نظامی، همکاری، اعتماد نکردن به کفار، تألیف قلوب، مقابله به مثل، امان، تقیه)، همگی در ذیل شمول و چارچوب معنایی این دو عام فوقانی (علو و نفی ظلم) تعریف و تبیین می‌شوند.

۶-۲. قاعده علو و نفی سبیل

قاعده علو در فقه را از مسلمات فقهی دانسته‌اند که شامل همه احکام شرعی می‌شود (بجنوردی، ۱۴۱۹ق، ج. ۱، ص. ۱۸۷). مستند این قاعده، روایت مشهور «الإِسْلَامُ يُعْلَوُ وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ» (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج. ۴، ص. ۳۳۴) است. جریان قاعده علو در احکام شرعی به این نحو است که هر حکم تکلیفی در اسلام با لحاظ تأثیرگذاری عنوان علو دارای الزام شده است و مواردی که در تضاد حکمی قرار بگیرد، الزام رفتاری ندارد. در واقع عنصر علو مسلمان در هر حکمی لحاظ شده است. مفاد «قاعده نفی سبیل» بیان می‌دارد که خداوند متعال در تشریح، حکمی که به سبب آن حکم تسلط و راه برتری از سوی کافر بر مسلمان باشد، قرار نداده است. این قاعده به تصریح فقیهان بر ادله اولی مقدم است و موجب تخصیص و تقيید آنها می‌شود (بجنوردی، ۱۴۱۹ق، ج. ۱، ص. ۱۹۳؛ لنکرانی، ۱۴۱۶ق، ص. ۲۴۵). مستند این قاعده افزون بر اجماع و دلیل عقل، آیه ۱۴۱ و ۱۴۴ سوره نساء و ۵۱ و ۵۷ سوره مائده و آیه ۸ سوره منافقون است. مشهورترین این آیات آیه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء، ۱۴۱) است. حکومت قاعده علو و نفی سبیل بر دیگر احکام اولی سبب می‌شود هر عقد و پیمان و هر معامله و ایقاع و قراردادی به حسب طبع اولی‌اش اگر موجب علو و عزت و شرف کافر بر مسلم بشود منفی باشد و از اعتبار حقوقی ساقط شود (بجنوردی، ۱۴۰۱، ج. ۱، ص. ۳۵۸).

۶-۳. عام نفی ظلم

عام نفی ظلم مبنی زندگی مسالمت‌آمیز و اصل صلح در دولت اسلامی است. این عام در دو حیطة قابل جریان است: حیطة اول «نفی ظلم‌پذیری از دیگر کشورها» و حیطة دوم «نفی ظلم‌کردن به دیگر کشورهاست». مبنای مشروعیت حمایت از کشورهای دیگری که مورد ستم واقع شده‌اند نیز از همین اصل نشئت می‌گیرد. نفی ظلم‌کردن به آیاتی همچون «لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ» (ممتحنه، ۸) مستند است؛ زیرا خداوند متعال در این آیه مشروعیت رفتار محسنانه و عادلانه با غیر مسلمانانی که رفتار ظالمانه نداشته‌اند را بیان می‌کند؛ همچنین در سوره انفال پس از امر به تجهیز در مقابل دشمن می‌فرماید: «وَأِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (انفال، ۶۱). این آیه نشانگر الزام شارع به زندگی غیرظالمانه در صورت تعدی نداشتن دشمنان به حیطة زندگی مؤمنانه است. این آیه در فقه در بحث مهاده مورد استناد بسیاری از فقیهان قرار گرفته است (حلی، ۱۴۰۸ق، ج. ۱، ص. ۳۰۴). افزون بر اینکه حمایت

از مظلومین نیز می‌تواند به صورت جداگانه‌ای مستند به آیات و روایات دیگری همچون «كُونُوا لِلظَّالِمِ خَصْمًا وَّ لِلْمَظْلُومِ عَوْنًا» (نهج البلاغه، نامه ۴۷) و حرمت اعانه بر ظالمین نیز استفاده بشود.

۶-۴. تطبیق شاخصه‌های کارآمدی بر قانون اساسی ج.ا.ا.

فصل دهم قانون اساسی به ترسیم سیاست خارجی قانون اساسی اختصاص دارد. البته اصول متعدد دیگری نیز در این قانون در خصوص سیاست خارجی مواردی را به صورت غیرمستقیم ترسیم کرده است. این اصول از فقه سیاست خارجی شیعه به این متن راه‌یافته‌اند و در ذیل عام فوقانی سیاست خارجی در فقه سیاسی که این اصول از آن منشعب گردیده و ترسیم شده است و به نوعی نظریه سیاسی پشتیبان قانون اساسی تلقی می‌گردد، بررسی شده است.

● **استقلال سیاسی:** بازیگران خارجی با تأثیرگذاری بر قدرت داخلی تا سطح انتخاب رؤسا و حتی کارشناسان تربیت شده توسط بیگانگان، وابستگی حداکثری دولت‌ها را رقم می‌زنند. قاعده «علو» با حرمت ولایت غیرمسلمان، دولت اسلامی را از سیطره سیاسی خارجیان برحذر داشته و نصب اجانب در جایگاه‌های کلیدی را نفی می‌کند؛ همچنین قاعده نفی ظلم، این‌گونه می‌تواند در این موضوع فهم شود که هر اقدامی که نظام سیاسی را از استقلال عادلانه مطلوب دور سازد، مصداق ظلم است. فقیهان در تطبیق این اصل در سیاست خارجی بیان کرده‌اند: روابط سیاسی دولت اسلامی با دیگر دولت‌ها اگر سبب چیرگی بر مسلمانان یا پایبندی سیاسی دولت اسلامی به آنها شود، این ارتباطات و مناسبات حرام و عقود و پیمان‌هایی که بسته شده است، ملغی است (امام خمینی، ۱۴۰۹ق، ج. ۱، ص. ۴۸۶). تاریخ گواهی می‌دهد که فقیهان با استناد به این اصل جامعه اسلامی را از ورود به هلاکت سلطه اجانب نجات داده‌اند که معروف‌ترین آنها واقعه تاریخی تحریم تنباکو از سوی میرزای شیرازی و تحریم لوایح کاپیتولاسیونی توسط امام خمینی (ره) است. استقلال سیاسی می‌تواند با چهار مؤلفه (عدم تبعیت ساختاری از قدرت‌های خارجی، آزادی کامل در تعیین اتحادها و ائتلاف‌ها، حفظ حق رأی مستقل در سازمان‌های بین‌المللی و نبود پایگاه نظامی دائمی بیگانه در خاک کشور) به عنوان شاخص و راهبردهای کلان در سه حوزه امنیت جامع، قدرت برتر و گفتمان سازنده و اتحاد، ائتلاف و همکاری بین‌المللی تأثیرگذار باشند. این مؤلفه‌ها می‌تواند به کاهش ریسک نفوذ و جاسوسی، افزایش اعتبار گفتمان مستقل، توانایی رهبری یا ایجاد ائتلاف‌های مستقل، کاهش تهدید خروج سریع از پیمان‌های مخاطره‌آمیز، افزایش قدرت چانه‌زنی، تسهیل فعالیت بر اساس منافع، ممانعت از ایجاد اجماع علیه منافع ملی، افزایش اقتدار ملی، جذب متحدان مستقل، حذف منبع تهدید، نماد نفی سلطه و افزایش اعتماد کشورهای همسایه منجر شود.

● **استقلال نظامی:** امنیت عنصر مهم قوام نظام اجتماعی دولت‌هاست. حضور فعال و نیرومند ارتش در بازدارندگی نظام بین‌الملل این عنصر را ارزیابی می‌کند. فعالیت در بخش نظامی یک کشور از

حساس‌ترین فعالیت‌هایی است که مربوط به قوام نظام اجتماعی، حراست از انفاص و اموال شهروندان به شمار می‌آید. در نتیجه حضور نظامیان خارجی در یک کشور به منزله برخورداری از قدرت و سیطره در آن کشور است. اعطای جواز فعالیت در حوزه نظامی به منزله تسلط بر مسلمانان برای حفظ شئون اجتماعی است. در نتیجه بر این امر برگرفته از قاعده علو، در قانون اساسی (اصل ۱۴۵ و ۱۴۶) تأکید شده است که بیان می‌کند: «هیچ فرد خارجی به عضویت در ارتش و نیروهای انتظامی کشور پذیرفته نمی‌شود و استقرار هرگونه پایگاه نظامی خارجی در کشور هر چند به عنوان استفاده‌های صلح‌آمیز باشد، ممنوع است». این مسئله چنان مهم بوده است که در مورد کارشناسان خارجی نیز اصل هشتماد و دوم قانون اساسی تصریح می‌کند: «استخدام کارشناسان خارجی از طرف دولت ممنوع است؛ مگر در موارد ضرورت با تصویب مجلس شورای اسلامی. استقلال نظامی با مؤلفه‌هایی همچون خودکفایی در تولید تسلیحات راهبردی، قابلیت بازدارندگی مستقل و نداشتن وابستگی لجستیکی به تأمین‌کنندگان خارجی می‌تواند به عنوان معیارها، شاخص‌ها و راهبردها در سه حوزه کلیدی، کارآمدی دولت در عرصه سیاست خارجی تأثیرگذار باشد و به افزایش بازدارندگی، افزایش تأثیر در معادلات منطقه‌ای، انتقال فناوری، ثبات مرزی و برون‌مرزی، افزایش اعتبار قدرت سخت و نرم، ایجاد قطب دفاعی و نظامی در منطقه، تضمین تداوم عملیات‌های نظامی و دفاعی در جنگ، کاهش دسترسی دشمنان به اطلاعات فنی و سامانه‌ای و تسهیل رزمایش‌های نظامی مشترک بینجامد.

● **استقلال اقتصادی:** وابستگی و اجازه‌ندادن به حضور فعال در حوزه اقتصادی دو نوع تعامل غیرسازنده در حوزه اقتصاد روابط بین‌الملل است. چنین الگوی اقتصادی مبنی بر نظام سرمایه‌داری این چالش را بیشتر مورد توجه دولت‌ها قرار داده است و میل دولت‌ها به جلب سرمایه‌گذاران خارجی را بیشتر معطوف کرده است. میزان تعامل اقتصادی با کشورهایی که در نظام سیاسی متناسب با الگوی طراحی شده از جانب بازیگران ساختار دوقطبی، رفتاری ناپذیرفتنی دارند، همواره مورد فشارها و تحدیدها و تحریم‌ها قرار گرفته است و سازوکارهای متفاوتی برای بی‌اثر کردن یا کم‌اثر کردن این فشارهای بیان شده است. بر مبنای الگوی فقهی در تصویر مطلوب خود در استقلال اقتصادی، علو جامعه اسلامی نباید دستخوش تغییرهای رفتاری خارجیان واقع شود و این الگو بر نیازهای ضروری جامعه اسلامی، مبتنی بر خودکفایی تأکید می‌کند. فقیهان در مواردی که سبب ترس از استیلا در حیطة‌ای از شئون زندگی مسلمانان نیز می‌شود، این قاعده را جاری دانسته و به تحریم حکم داده‌اند: «اگر در روابط تجاری دولت اسلامی یا بازار مسلمین با سایر دولت‌ها و سایر تجار غیرمسلمان احتمال تهدید علیه بازار مسلمانان و حیات اقتصادی آنان پیش بیاید، ترک این تعاملات واجب است و بر مسئولان دولت اسلامی واجب است کالاهای آنان را با توجه به مصلحت تحریم کنند و تجارت با ایشان را محدود و ممنوع نمایند» (امام خمینی، ۱۴۰۹ق، ج. ۱، ص. ۴۸۷). عام علو در مقام تشریح بیان می‌کند که قوانین اسلام طوری طراحی شده‌اند که در ناحیه

قراردادهای تجاری و مبادلات دیپلماتیک، از بستن هرگونه عقد و معاهده‌ای که سبب برتری و وابستگی غیرمسلمان بر مسلمان شود، باید جلوگیری کرد. فصل دهم قانون اساسی بیان می‌کند که «هرگونه قرارداد که موجب سلطه بیگانه بر منابع طبیعی و اقتصادی، فرهنگ، ارتش و دیگر شئون کشور گردد ممنوع است». دیگر مراتب نفی سیطره اقتصادی و پذیرش ساختار اقتصادی مبتنی بر نظام سرمایه‌داری از قاعده نفی ظلم استفاده می‌شود که نداشتن برنامه منسجم برای سازوکارهایی که نظام اقتصادی جامعه مسلمانان را به خطر می‌اندازد، از مصداق نفی ظلم است. عنایت به این قاعده در قانون اساسی چنان زیاد بوده است که حتی به صورت مصداقی، مواردی را که نوعاً به علو غیرمسلمانان ختم می‌شود نیز بیان کرده‌اند و به منع قانونی حکم کرده‌اند. در این خصوص می‌توان به اصل هشتم و یکم اشاره کرد که بیان می‌دارد: «دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجاری و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجی‌ان مطلقاً ممنوع است». فقه اسلامی برای کم‌اثرکردن تحریم‌ها و فشارهای خارجی می‌تواند برنامه جامعی را در دو قسمت ایجاد سازوکارهای داخل و خارجی ترسیم نماید. در قسمت اول توجه به خودکفایی و استقلال اقتصادی و در قسمت دوم به ایجاد ائتلاف و تعامل سازنده با دیگر دولت‌های مسلمان و متعهد در قالب ایجاد شرکت‌های چندملیتی توجه می‌کند و از تک‌محصولی شدن اقتصادی که قابلیت آسیب‌پذیری آسان دارد، نهی می‌کند. مؤلفه‌های استقلال اقتصادی همانند مقاومت در برابر تحریم‌های یک‌جانبه، تنوع‌بخشی به شریکان تجاری و ارزی و خودکفایی در کالاهای اساسی و راهبردی می‌توانند به راهبردهایی در حوزه امنیت جامع، قدرت برتر و همکاری بین‌المللی منتهی شوند؛ به گونه‌ای که این مؤلفه‌ها به مصونیت اقتصادی و افزایش امنیت معیشتی جامعه، الگوی موفق برای دیگر کشورها، افزایش شریکان، توزیع خطرپذیری و آسیب‌پذیری، قدرت چانه‌زنی مالی، فعال‌سازی سازوکارهای مالی جدید، تضمین تأمین نیازهای اولیه، ایجاد گفتمان خوداتکایی و وابسته نبودن و فعال‌سازی تجارت خارجی بر مبنای رشد کشیده شود.

۶-۵. آزادی بیان در حمایت‌ها و محکومیت‌ها در نظام بین‌الملل

آزادی و حمایت از اعتراضات و مظلومیت‌هایی که در جهان رخ می‌دهد، برای دولت‌هایی که دارای استقلال سیاسی و اقتصادی نیستند بسیار سخت است؛ به طوری که این دولت‌ها اجازه حضور فعال در صحنه بین‌الملل، خارج از مرزهای مشخص شده قدرت‌های استکباری را ندارند. قاعده علو در حمایت‌های بین‌المللی در موضوع ظلم به مسلمانان جهان بیان می‌کند که تلاش در جهت زدودن استیلای ظالمانه بر مسلمانان واجب است و دولت اسلامی را مکلف می‌سازد تمامی تلاش‌های خود را در این جهت به کار بندد. اطلاق نفی ظلم به حیطه تمامی مستضعفان جهان شامل می‌شود و اقدامات لازم برای خروج از این وضعیت را ایجاب می‌کند. قانون اساسی ضمن برشماری این مسئله در زمره

اصول بنیادی در اصل ۳، به تفصیل درباره این موضوع در اصل ۱۵۴ بیان می‌کند: «جمهوری اسلامی از مبارزه حق طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند». اجرای این اصل گاهی به اقدامات نرم از جمله آگاهی‌بخشی و پذیرفتن برخی کنوانسیون‌های بین‌المللی و دفاع از ایشان در مجامع جهانی است و گاهی به اقدامات سخت و حضور مستقیم منجر خواهد شد. فقیهان در تطبیق این مسئله به وجوب دفاع حکم کرده‌اند و بیان می‌کنند که اگر ترس از بین رفتن جان و مال مسلمانان برود، دفاع واجب است (شیخ طوسی، ۱۴۰۷ق، ج. ۶، ص. ۱۲۵). آزادی بیان در حمایت‌ها و محکومیت‌ها در نظام بین‌الملل به عنوان راهبردی کلیدی به افزایش ارزش‌های داخلی و خارجی نظام، کسب مرجعیت جهانی و تبدیل شدن به صدای ملت‌های مظلوم و ایجاد جبهه‌های همکاری با جنبش‌های آزادی‌بخش تبدیل می‌شود. تقویت همه‌جانبه مظلومان برای مقابله با ظالم به بسیج منابع و اراده‌ها و ایجاد شبکه‌های مقاومت می‌انجامد.

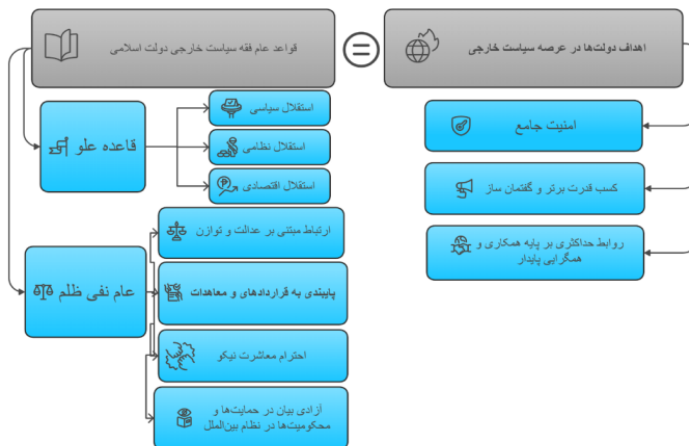
● **ارتباط مبتنی بر عدالت و توازن:** منفعت‌طلبی مضاعف قدرت‌هایی که در صدد تنظیم روابط نظم جهانی بر اساس الگوی قدرت‌محوری بنا نهاده شده است، در هرگونه رفتاری که سبب توسعه عادلانه روابط دولت‌های در حال پیشرفت می‌شود، اخلال ایجاد می‌کند. وضعیت مطلوب فقهی برای ایجاد روابط در نظام بین‌الملل بر اساس عدالت طراحی شده است. مستند قرآنی قاعده نفی ظلم افزون بر مشروعیت اصل ارتباط با غیرمسلمانان تأکید می‌کند این روابط باید بر قسط و عدالت مبتنی باشد. دولت اسلامی موظف است با اجرای دقیق این اصل در سیاست خارجی زمینه هرگونه ظلم به دیگر کشورها را مسدود کند و در مقابل راه تعدی دیگر کشورها را نیز قطع نماید. اجرای صحیح این اصول به حفظ حقوق حداقلی کشورها منجر می‌شود. فقیهان در تفسیر آیه ۸ سوره ممتحنه می‌فرمایند: هیچ اشکالی در ممنوعیت ارتباط با غیرمسلمانان وجود ندارد و نیکوکاری و عدالت در رفتار زمانی که سبب تألیف قلوب ایشان شود، موجب حُسن این ارتباط است (یزدی، ۱۴۱۴ق، ج. ۱، ص. ۲۱۴). قانون اساسی در اصل ۱۵۴ تصریح می‌کند که جمهوری اسلامی ایران، استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه مردم جهان می‌شناسد و از دخالت در امور داخلی دیگر ملت‌ها خودداری می‌کند. امام خمینی در این زمینه می‌فرماید که ما تحت رهبری پیغمبر اسلام این دو کلمه را می‌خواهیم اجرا کنیم؛ نه ظالم باشیم و نه مظلوم. ما تعدی و تجاوز به هیچ فردی نخواهیم کرد و از تجاوز دیگران هم جلوگیری می‌کنیم (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج. ۱۴، ص. ۸۲). رفتار عادلانه در حوزه سیاست خارجی می‌تواند جلوه‌های متعددی داشته باشد؛ از جمله دیپلماسی عزتمندانه و موفق که می‌تواند به کاهش هزینه نظامی برای حل و فصل اختلافات، افزایش اقتدار دیپلماتیک و زمینه‌سازی همکاری بر اساس احترام متقابل شود؛ همچنین رفتارهای متقابل با دولت‌ها افزون بر آنکه دارای حمایت افکار عمومی است، می‌تواند به ایجاد جریان جهانی در رفتار عادلانه و تقویت ائتلاف‌ها در ملت‌ها و دولت‌ها بینجامد.

● **پایبندی به قراردادهای و معاهدات:** مهم‌ترین تهدید از سوی دولت‌های دیگر در نظام بین‌الملل، عدم پایبندی، نامشخص بودن و پیش‌بینی‌ناپذیر بودن موقعیت آینده دولت‌هاست. سرعت تعامل در مطرح شدن بازیگران جدید و عدم الگومندی نظام رفتاری برخی بازیگران سیاست خارجی مضاعف بر توسعه نیافتگی دیپلماتیک می‌تواند چالش‌های زیادی را در ارتباطات سیاست خارجی دولت‌ها ایجاد کند. تنها عاملی که می‌تواند این پایبندی به روابط را به صورت حداکثری تضمین کند، ایجاد قراردادهای مشترک و الزام‌های قانونی و فراقانونی است. الزام و پایبندی به قراردادهای دوجانبه و چندجانبه‌ای که دولت اسلامی با دیگر دولت‌های غیرمتخاصم متعهد می‌شود، طبق اصل عدم ظلم در رفتار صورت می‌گیرد. شکستن و نقض عهد در اسلام به عنوان یک استثناء و در موارد مشخص طرح گردیده است و اصل اساسی در پایبندی به قراردادهایی است که منعقد می‌شود. اگر نقض عهد سبب سلطه و استیلا سیاسی بر دولت اسلامی را ایجاد کند، می‌توان این پایبندی را از قاعده علو نیز به دست آورد. اسلام هر قرارداد بین‌المللی را که متضمن حقوق و ارزش‌های انسانی و اقامه حق باشد، تأیید کرده است و برای تحقق بخشیدن و گسترش صلح در میان ملت‌ها و جلوگیری از بروز روابط خصمانه و درگیری‌های خونین، نه تنها برای قراردادهای و معاهدات بین‌المللی ارزش حقوقی فوق‌العاده‌ای قابل است، بلکه اصولاً ملت‌ها و گروه‌های دیگر را نیز برای انعقاد پیمان‌های صلح فرا می‌خواند و به جامعه اسلامی توصیه می‌کند در این زمینه همواره پیش قدم باشد و از هر نوع کوششی برای برقراری و تحکیم مبانی و شرایط گسترش صلح در جامعه بشری دریغ ننماید و از امکانات خویش برای تحقق بخشیدن به این آرمان الهی و انسانی استفاده کند. حتی در بسیاری از موارد، این توصیه به حد تکلیف و وظیفه الزامی می‌رسد و عقد قراردادهای صلح از وظایف دولت‌های مسئول و صلاحیت‌دار اسلامی به شمار رفته است و این وظیفه در مواردی که تمایلی از طرف دولت‌ها و گروه‌های غیرمسلمان به عقد قراردادهای صلح احساس می‌شود، تأکید بیشتری می‌یابد (عمید زنجانی، ۱۴۲۱ق، ج. ۳، ص. ۵۰۶). اجرای کامل تعهدات در معاهدات و قراردادهای بین‌المللی، دست‌کم نقض یا تعلیق یک‌جانبه و انبوه قراردادهای فعال و مؤثر می‌تواند به عنوان راهبردهای کلیدی در پایبندی به قراردادهای و معاهدات به افزایش امنیت حقوقی و جلوگیری از دعاوی حقوقی پرهزینه، افزایش اعتبار کشور در مجامع حقوقی، بهبود منزلت به عنوان شریک قابل اعتماد، کاهش تنش و جلوگیری از تبدیل اختلافات به بحران‌های امنیتی، قدرت اقناع و پذیرش موضع‌گیری‌ها در اختلافات، جذب سرمایه‌گذاران و شریکان تجاری، افزایش وابستگی متقابل به دیگر کشورها، بسط شبکه منافع ملی در سراسر جهان و همگرایی منطقه‌ای و جهانی منجر شود.

● **احترام معاشرت نیکو:** خالی بودن عرصه بین‌الملل از اخلاق و تعامل صحیح یکی دیگر از کاستی‌های موجود در روابط بین‌الملل است. خوی نامحدود منفعت‌طلبی کشورهای قدرت‌طلب زمینه را برای ناعادلانه‌ترین رفتارها در نظام بین‌الملل فراهم کرده است. اصل نفی ظلم در مقیاس حقوقی، متضمن

گسترش عدالت است. بسط عدالت در ساحت‌های اجتماعی به رویکردهای اخلاق‌مدارانه منجر می‌شود و می‌توان معاشرت نیکو را در این همراهی به وجود آورد. قواعد همچون تألیف قلوب در ذیل نفی ظلم و مدارا ذیل قاعده علو مطرح می‌شود که بر دارا بودن این شاخص در فقه اسلامی تأکید می‌کند. اصل ۱۲ قانون اساسی ضمن تأکید بر حقانیت مذهب جعفری اثناعشری، دیگر مذاهب را دارای احترام می‌داند. امام خمینی ضمن تأکید بر نفی ظلم در ساحت جهانی می‌فرماید: «ما با دولت‌هایی که با ما روابط حسنه داشته باشند، ما هم با آنها روابط حسنه داریم» (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج. ۱۱، ص. ۱۵۳). فقیهان ضمن تأکید بر وجود رابطه محسنانه که از آیه ۸ سوره ممتحنه فهمیده می‌شود، جواز صدفه و حُسن برخورد با آنان را نتیجه گرفته‌اند (نجفی، ۱۴۰۴، ج. ۲۸، ص. ۱۳۱). درباره حسن معاشرت با غیرمسلمانان باید توجه داشت که این حُسن معاشرت به دوستی و مخالطه با آنان منجر نشود و همانند امیرالمؤمنین (ع) رفتار نماییم که درباره ایشان آمده است: بسیاری از یهودیان به سبب معاشرت نیکو با امیرالمؤمنین (ع) مسلمان شدند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج. ۴۰، ص. ۱۱۳). احترام و معاشرت نیکو می‌تواند با راهبردهایی همچون افزایش تعداد نمایندگی‌ها و سفارت‌خانه‌ها در کشورهای غیرمتخاصم و ایجاد جذابیت فرهنگی-تمدنی با جذب گردشگر در سطح مردمی و نشست‌های چندجانبه فرهنگی در سطوح خبگانی صورت بگیرد. این مهم افزون بر آنکه به افزایش گفتمان فرهنگی برتر می‌انجامد، زمینه‌ساز تسهیل و تعمیق روابط ملت‌ها و تنوع فعالیت‌ها در حوزه‌های جغرافیای سیاسی و توسعه همکاری‌های دوجانبه می‌شود.

نسبت سنجی کارآمدی در عرصه روابط بین‌الملل با مؤلفه‌های قواعد عام فقه سیاست خارجی

تصویر ۱- نمودار سنجش نظریه کارآمدی با قواعد فقه سیاست خارجی

۷. نتیجه‌گیری

کارآمدی یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های هر نظریه علمی درباره موضوعات اجتماعی تلقی می‌شود؛

به طوری که کارآمدترین نظریه‌های علمی به عنوان برترین نظریه‌ها در موضوعات مختلف به کار می‌روند. مشروعیت کارگزاران دولت اسلامی در سیاست خارجی، تدوین الگویی کارا و فقهی را ضروری می‌سازد. این پژوهش با نوآوری در غنی‌سازی علوم سیاسی از طریق رویکرد فقه سیاسی و تطبیق بر قانون اساسی، بر سه محور متمرکز است: سنجش حجیت مبانی فقهی در تبیین سیاست خارجی، تحلیل تطبیقی و روشمند کارآمدی در روابط بین‌الملل و انطباق مؤلفه‌های کارآمدی بر متن قانون اساسی. هسته اصلی، طراحی الگویی فقهی برای تحقق دو هدف بنیادین «استقلال از دیگر کشورها» و «روابط مسالمت‌آمیز مبتنی بر عدالت و توازن» در دل چالش‌های نظام بین‌الملل است؛ چالش‌هایی همچون دخالت قدرت‌های استعماری، وابستگی اقتصادی و نظم جهانی قدرت‌محور. الگوی فقهی مبتنی بر استقلال و نفی ظلم در ترسیم وضعیت مطلوب به عدالت رفتاری با دیگر کشورها و مکلف کردن دولت در برخورداری از استقلال حداکثری را ایجاد می‌کند و راهکارها در حوزه اقتصادی و سیاسی و روابط سیاسی را بیان می‌کند. این استقلال، معنایی تشکیکی دارد: در بُعد داخلی، نفی دخالت بیگانگان و قانون‌گذاری مبتنی بر ارزش‌های بومی است و در بُعد خارجی، به قدرت تصمیم‌گیری مستقل و سیاست‌گذاری بدون نیاز به موافقت مستقیم یا غیرمستقیم قدرت‌های خارجی معنا می‌شود. سیاست‌گذاری خارجی دولت‌ها نیز بر اساس توانایی‌ها، اهداف و موانع، در رویکردهای کوتاه‌مدت و بلندمدت صورت می‌پذیرد. پیشرفت در سیاست خارجی، عیار کارآمدی دولت‌ها و جنبش‌های ضد استعماری معاصر است. این مهم در گرو توسعه متوازن روابط اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بر محور عدالت است؛ به گونه‌ای که دستیابی به اهداف ملی، به برتری جویی، ظلم یک‌طرفه و بهره‌کشی از دیگران نینجامد. تبلور عینی این اصول، در گفتمان «نه شرقی و نه غربی» امام خمینی و اصول سه‌گانه «عزت، حکمت و مصلحت» امام‌خامنه‌ای شهید متجلی است.

جدول ۱- تطبیق مؤلفه‌های مستخرج بر نظریه کارآمدی روابط بین‌الملل

مؤلفه‌های مستخرج	معیارها و راهبردها	امنیت جامع	قدرت برتر و گفتمان ساز	اتحاد، ائتلاف و همکاری بین‌المللی
استقلال سیاسی	عدم تبعیت ساختاری از قدرت‌های خارجی	کاهش خطرپذیری نفوذ و جاسوسی	افزایش اعتبار گفتمان مستقل	توانایی رهبری یا ایجاد ائتلاف‌های مستقل
	آزادی کامل در تعیین اتحادها و ائتلاف‌ها	کاهش تهدید خروج سریع از پیمان‌های مخاطره‌آمیز	افزایش قدرت چانه‌زنی	تسهیل فعالیت بر اساس منافع
	حفظ حق رأی مستقل در سازمان‌های بین‌المللی	ممانعت از ایجاد اجماع علیه منافع ملی	افزایش اقتدار ملی	جذب متحدان مستقل
استقلال نظامی	نبود پایگاه نظامی دائمی بیگانه در خاک کشور	حذف منبع تهدید	نماد نفی سلطه	افزایش اعتماد کشورهای همسایه
	خودکفایی در تولید تسلیحات راهبردی	افزایش بازدارندگی	افزایش تأثیر در معادلات منطقه‌ای	افزایش کمک‌های نظامی و انتقال فناوری

مؤلفه‌های مستخرج	معیارها و راهبردها	امنیت جامع	قدرت برتر و گفتمان ساز	اتحاد، ائتلاف و همکاری بین‌المللی
	قابلیت بازدارندگی مستقل	ثبات مرزی و برون‌مرزی	اعتبار قدرت سخت و نرم	ایجاد قطب دفاعی و نظامی در منطقه‌های
	وابسته‌نبودن لجستیکی به تأمین‌کنندگان خارجی	تضمین تداوم عملیات‌های نظامی و دفاعی در جنگ	کاهش دسترسی دشمنان به اطلاعات فنی و سامانه‌های	تسهیل رزمایش‌های نظامی مشترک
استقلال اقتصادی	مقاومت در برابر تحریم‌های یک‌جانبه	مصونیت اقتصادی و افزایش امنیت معیشتی جامعه	الگوی موفق برای دیگر کشورها	افزایش شریکان
	تنوع‌بخشی به شریکان تجاری و ارزی	توزیع خطرپذیری و آسیب‌پذیری	قدرت چانه‌زنی مالی	فعال‌سازی سازوکارهای مالی جدید
	خودکفایی در کالاهای اساسی و راهبردی	تضمین تأمین نیازهای اولیه	ایجاد گفتمان خوداتکایی و وابسته‌نبودن	فعال‌سازی تجارت خارجی بر مبنای رشد
پایندی به قراردادهای و معاهدات	اجرای تعهدات در معاهده‌ها و قراردادهای بین‌المللی	افزایش امنیت حقوقی و جلوگیری از دعای حقوقی پرهزینه	افزایش اعتبار کشور در مجامع حقوقی	بهبود منزلت به عنوان شریک قابل اعتماد
	حداقل نقض یا تعلیق یک‌جانبه	کاهش تنش و جلوگیری از تبدیل اختلافات به بحران‌های امنیتی.	قدرت اقناع و پذیرش موضع‌گیری‌ها در اختلافات	جذب سرمایه‌گذاران و شریکان تجاری
	انبوه قراردادهای فعال و مؤثر	افزایش وابستگی متقابل با دیگر کشورها	بسط شبکه منافع ملی در سراسر جهان	همگرایی منطقه‌ای و جهانی
رفتار عادلانه	دیپلماسی عزتمندانه و موفق	کاهش هزینه نظامی برای حل و فصل اختلافات	افزایش اقتدار دیپلماتیک	زمینه‌سازی همکاری
	رفتارهای متقابل در دولت و ملت‌ها	حمایت افکار عمومی	ایجاد جریان جهانی در رفتار عادلانه	تقویت ائتلاف‌ها در ملت‌ها و دولت‌ها
احترام و معاشرت نیکو	افزایش تعداد نمایندگی‌ها و سفارت‌خانه‌ها	افزایش زیرساخت مدیریت تهدیدهای بین‌الملل	تنوع فعالیت در حوزه‌های جغرافیایی سیاسی	توسعه همکاری‌های دوجانبه
	ایجاد جذابیت فرهنگی-تمدنی	امنیت فکری و تأثیر فرهنگی	تأثیر از طریق برتری گفتمان فرهنگی	تسهیل و تعمیق روابط ملت‌ها
حمایت‌ها و محکومیت‌ها	آزادی در دفاع از مظلومان	افزایش ارزش‌های داخلی و خارجی نظام	کسب مرجعیت جهانی و تبدیل شدن به صدای ملت‌های مظلوم	ایجاد جبهه‌های همکاری با جنبش‌های آزادی‌بخش
	تقویت همه‌جانبه مظلومان برای مقابله با ظالم	کاهش تمرکز تهدید در یک منطقه و توزیع قدرت بازدارندگی در میان متحدان	بسیج منابع و اراده در مقابله با ظلم	ایجاد شبکه‌های مقاومت

منابع

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

- بجنوردی، س.ح. (۱۴۰۱ق). *القواعد الفقهیه*. (ج.۱). تهران: مؤسسه عروج.
- بجنوردی، س.ح. (۱۴۱۹ق). *القواعد الفقهیه*. (ج.۱). قم: الهادی.
- تنهایی، ح. (۱۳۷۴). *درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی*. تهران: مردنیز.
- حلی، ن.ا.ج. (۱۴۰۸ق). *شرائع الإسلام فی مسائل الحلال والحرام*. (چاپ دوم؛ ج.۱). قم: اسماعیلیان.
- حیدری، س.ع.ن. (۱۴۱۲ق). *اصول الاستنباط فی اصول الفقه*. (ج.۱). قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه.
- خمینی، س.ر. (۱۳۶۸). *صحیفه نور*. (ج.۱۱، ۱۴، ۲۱). تهران: مؤسسه حفظ و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، س.ر. (۱۴۰۹ق). *تحریر الوسیله*. (چاپ سوم؛ ج.۱). تهران: مؤسسه مطبوعات دار العلم.
- دهخدا، ع.ا. (۱۳۷۳). *لغت‌نامه دهخدا*. (ج.۱۱). تهران: دانشگاه تهران.
- دهقانی فیروزآبادی، س.ج. (۱۳۹۵ الف). *اصول و مبانی روابط بین‌الملل*. (ج.۲). تهران: سمت.
- دهقانی فیروزآبادی، س.ج. (۱۳۹۵ ب). *کلیات علم روابط بین‌الملل*. تهران: سمت.
- رضایی، ع.ر. (۱۳۸۷). *تبیین مطلوب و کارآمد از سیاست خارجی در بستر نظام بین‌المللی*. راهبرد یاس، شماره ۱۴.
- صدوق، م. (۱۴۱۳ق). *من لایحضره الفقیه*. (چاپ دوم؛ ج.۴). قم: دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه قم.
- طوسی، م.ب.ح. (۱۴۰۷ق). *تهذیب الأحکام*. (چاپ چهارم؛ ج.۶). قم: دار الکتب الإسلامية.
- عباس تبار، ر. (۱۳۸۳). *نقش دین در کارآمدی دولت (نظام جمهوری اسلامی ایران)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ، دانشگاه باقرالعلوم (ع).
- عمید زنجانی، ع.ع. (۱۴۲۱ق). *فقه سیاسی*. (چاپ چهارم؛ ج.۳). تهران: انتشارات امیرکبیر.
- فرنچ، د. (۱۳۷۸). *فرهنگ مدیریت (توصیفی) - انگلیسی - فارسی*. (چاپ سوم). م. صائبی (مترجم). تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- قوامی، ع.ع. (۱۳۹۳). *کاربرد نظریه‌های روابط بین‌الملل: سیاست بین‌الملل در عرصه تنوری و عمل*. تهران: دنیای اقتصاد.
- گلریز، ح. (۱۳۶۸). *فرهنگ توصیفی لغت و اصطلاحات علوم اقتصادی*. تهران: مرکز آموزش بانکداری.
- لاریجانی، م.ج. (۱۳۷۴). *حکومت: مباحثی در مشروعیت و کارآمدی*. تهران: سروش.
- لنکرانی، م.ف. (۱۴۱۶ق). *القواعد الفقهیه*. قم: چاپخانه مهر.
- مجلسی، م.ب. (۱۴۰۳ق). *بحارالانوار*. (چاپ دوم؛ ج.۴۰). بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- مشکینی، ع. (۱۴۱۶ق). *اصطلاحات الأصول*. (چاپ ششم؛ ج.۱). قم: الهادی.
- مظفر، م.ر. (۱۳۷۰). *اصول الفقه*. (چاپ چهارم؛ ج.۱). قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- مهدی صیاد شیرازی، م.؛ محمدی، ف. (۱۳۹۹). *اصول بنیادی فقه سیاسی در سیاست خارجی نظام اسلامی*. مطالعات دولت‌پژوهشی جمهوری اسلامی ایران، ۶(۲).

نجفی، م.ح. (۱۴۰۴ق). *جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام*. (چاپ هفتم؛ ج. ۲۸). بیروت: دار إحياء التراث العربی.
یزدی، س.م.ک. (۱۴۱۴ق). *تکملة العروة الوثقی*. (ج. ۱). قم: کتابفروشی داورى.

References

The Holy Quran.

Nahj al-Balagha.

- Abbastabar, R. (2004). *The Role of Religion in the Efficacy of the State (The System of the Islamic Republic of Iran)* (Master's thesis). Faculty of Political Science, Social Sciences, and History, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. [In Persian]
- Amid Zanjani, A. A. (2000). *Political Jurisprudence* (4th ed., Vol. 3). Tehran: Amirkabir Publications. [In Persian]
- Bojnourdi, S. H. (1981). *Al-Qawā'id al-Fiqhiyyah* (Vol. 1). Tehran: Urooj Institute. [In Arabic]
- Bojnourdi, S. H. (1998). *Al-Qawā'id al-Fiqhiyya* (Vol. 1). Qom: Al-Hadi. [In Arabic]
- Dehghani Firouzabadi, S. J. (2016 a). *Principles and Foundations of International Relations* (1st ed., Vol. 2). Tehran: SAMT. [In Persian]
- Dehghani Firouzabadi, S. J. (2016b). *General Principles of International Relations*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Dehkhoda, A. A. (1994). *Dehkhoda Dictionary* (Vol. 11). Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- French, D. (1999). *Management Dictionary (Descriptive) English-Persian* (3rd ed.). M. Saebi (Trans.). Tehran: Center for Public Management Education. [In Persian]
- Ghavami, A. A. (2014). *Application of International Relations Theories: International Politics in Theory and Practice*. Tehran: Donya-ye Eqtesad. [In Persian]
- Golriz, H. (1989). *Descriptive Dictionary of Economic Sciences Terms and Expressions*. Tehran: Banking Education Center. [In Persian]
- Gordon, S. (2018). *Controlling the state: Constitutionalism from ancient Athens to today*. Harvard University Press.
- Heydari, S. A. N. (1991). *Uṣūl al-Istinbāt fī Uṣūl al-Fiqh* (Vol. 1). Qom: Management Center of the Seminary. [In Arabic]
- Ḥillī, N. A. J. (1988). *Sharā'ih al-Islām fī Masā'il al-Ḥalāl wa-l-Ḥarām* (2nd ed., Vol. 1). Qom: Ismailiyan. [In Arabic]
- Khomeini, S. R. (1988). *Tahrīr al-Wasīla* (3rd ed., Vol. 1). Tehran: Dar al-Ilm Press Institute. [In Arabic]
- Khomeini, S. R. (1989). *Ṣaḥīfa-yi Nūr* (Vols. 11, 14, 21). Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian]
- Lankarani, M. F. (1995). *Al-Qawā'id al-Fiqhiyya*. Qom: Mehr Printing House. [In Arabic]
- Larijani, M. J. (1995). *Government: Discussions on Legitimacy and Efficacy* (1st ed.). Tehran: Soroush. [In Persian]
- Mahdi Sayyad Shirazi, M. & Mohammadi, F. (2020). *Fundamental Principles of Political*

- Jurisprudence in the Foreign Policy of the Islamic System. *State Studies of the Islamic Republic of Iran*, 6(2). [In Persian]
- Majlisī, M. B. (1982). *Biḥār al-Anwār* (2nd ed., Vol. 40). Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Arabic]
- Meshkini, A. (1995). *Iṣṭilāḥāt al-Uṣūl* (6th ed., Vol. 1). Qom: Al-Hadi. [In Arabic]
- Muzaffar, M. R. (1991). *Uṣūl al-Fiqh* (4th ed., Vol. 1). Qom: Islamic Propagation Office. [In Arabic]
- Najafī, M. Ḥ. (1983). *Jawāhir al-Kalām fī Sharḥ Sharā'ī 'al-Islām* (7th ed., Vol. 28). Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Arabic]
- Rezaei, A. R. (2008). Desirable and Efficient Explanation of Foreign Policy in the Context of the International System. *Yas Strategy*, no. 14. [In Persian]
- Ṣadūq, M. (1992). *Man Lā Yaḥḍuruḥu al-Faqīh* (2nd ed., Vol. 4). Qom: Islamic Publications Office of the Qom Seminary. [In Arabic]
- Sickles, R., & Zelenyuk, V. (2019). *Measurement of productivity and efficiency: Theory and practice*. Cambridge University Press.
- Tanhaei, H. (1995). *An Introduction to Sociological Schools and Theories*. Tehran: Marandiz. [In Persian]
- Tusi, M. B. H. (1986). *Tahdhīb al-Aḥkām* (4th ed., Vol. 6). Qom: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Arabic]
- Yazdī, S. M. K. (1993). *Takmilat al-'Urwat al-Wuthqā* (Vol. 1). Qom: Davari Bookstore. [In Arabic]